

ORTAK DEĞERLERİN AVRUPA BARIŞINA ETKİLERİ

“Önemli Olan Ruhun Rengidir”

IRKÇILIĞA HAYIR

Bu proje T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı ve
Avrupa Komisyonu'ndan sağlanan hibeyle gerçekleştirilmiştir.

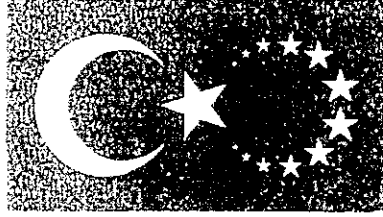
Erasmus+
Strategic Partnerships for adult education

ORTAK DEĞERLERİN AVRUPA BARIŞINA ETKİLERİ

Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı

Proje No. -1-2014TR-01KA011357-204

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI

REPUBLIC OF TURKEY
MINISTRY FOR FOREIGN AFFAIRS

“Bu proje T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığınca (Ulusal Ajans, <http://www.ua.gov.tr>) yürütülen Erasmus+ Stratejik Ortaklıklar Yetişkin Eğitimi Programı kapsamında ve Avrupa Komisyonu’ndan sağlanan hibeyle gerçekleştirilmiştir. Ancak burada yer alan görüşlerden Ulusal Ajans veya Avrupa Komisyonu sorumlu tutulamaz.”

TÖYEV
(Koordinatör)

ORTAKLAR
A.M.E.F.E - ASPECT - MARIE e.V - EDUcentrum

MEVCUT DURUM ANALİZİ
AYETLER VE ORTAK DEĞERLER
ULUSLARARASI ORTAK DEĞERLERİN AVRUPA BARIŞINA
ETKİLERİ SEMPOZYUMU, ŞİİR, MAKALE VE HUTBE
YAZMA YARIŞMASI

**ORTAK DEĞERLERİN AVRUPA
BARIŞINA ETKİLERİ**
Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı

2017

Editörler
Prof. Dr. Osman AYDINLI
Ahmet GÜL
Süleyman ASLAN

Bu kitapta yer alan yazıların hakları saklı olup, yazıların tamamı veya bir kısmı kaynak gösterilmeden iktibas edilemez. Yazıların dil, bilim ve hukuksal açıdan her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Grafik-Tasarım
Süleyman KAYABAŞ

Kapak Tasarım
Başak SOPACI

1.Baskı 1000 adet. Ağustos 2017
Sude Ajans Reklam ve Matbaacılık Ltd. Şti.
Tel. +90 (312) 4670996 Ankara
ajanssude@gmail.com

ISBN : 978-975-01979-2-5

BİRLİKTE YAŞAMA KÜLTÜRÜNE KATKISI BAĞLAMINDA EKBER ŞAH'IN DİNİ VE SİYASİ UYGULAMALARI

Yrd. Doç. Dr. Cemil KUTLUTÜRK

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Ankara/TÜRKİYE

GİRİŞ

Hindu-Müslüman ilişkileri, Müslüman tüccarların yedinci/sekizinci yüzyılda Hint alt kıtasına ulaşmasıyla başlamıştır. Erken döneme ait kayıtlarda her iki kültür arasında çok geniş çapta karşılıklı ilişkiler yaşandığını ortaya koyan bilgiler yer almıştır. Erken dönemden günümüze değin Hindular ile Müslümanlar arasında dini ve kültürel etkileşimin yanında ticari, siyasi, askeri ve ekonomik alanda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. On asrı geçen bu uzun süreçte her iki dini gelenek arasında çeşitli sebeplere bağlı olarak tansiyon kimi zaman yükselmiş kimi zaman azalmıştır. Hindu-Müslüman ilişkileri tarihini geniş açıdan okumadan bu tür olayların perde arkasını doğru analiz etmek kolay bir hadise değildir.

On birinci yüzyıldan (Gazneliler) on dokuzuncu yüzyıla kadar Hint alt kıtası Müslümanlar tarafından idare edilmiştir. Yaklaşık sekiz asır devam eden bu süreçte özellikle Babürlüler döneminde (1526-1857) Hindu-Müslüman ilişkileri çeşitli yönlerden gelişme kaydetmiştir. Müslümanlar ve diğer din mensupları tarafından yazılmış olan Orta Çağ dönemine ait tarihi kayıtlarda Babürlü hükümdarlarının ötekini anlamaya yönelik samimi teşebbüslerde bulduklarını ve hoşgörüyü dayanan bir yönetim anlayışı benimsediklerini gösteren pek çok örnek bulunur (Mahmud 1949, 31-39; Bayur 1946; Abdurrahman 2008). Bu tür hükümdarlar arasında şüphesiz dikkat çeken kişi Ekber Şah olmuştur. Orta Çağ tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınan modern dönem araştırmacıların tespitleri de göstermektedir ki Ekber Şah, Hinduların konuştuğu ve Brajbaşa adı verilen yerel dile de aşına bir isimdir. (Busch 2010, 274). O, bu ve benzeri özellikleri sayesinde dikkat çeken bir idareci olmuştur.

Ebu'l Feth Celalettin Muhammed Ekber Şah, 1542 yılında Sind'de dünyaya gelmiştir. Babası Hümayun Şah'ın ölümünden sonra Babürlü Devleti'nin üçüncü hükümdarı olarak 1556 yılında tahta çıkmış ve 1605 yılına kadar devleti yönetmiştir (Smith, *Akbar*, 1917). Ekber Şah hükümdarlığının ilk yıllarından itibaren yayılma siyaseti takip ederek ülke topraklarını doğu ve güneydoğu yönünde genişletmiştir. Askeri başarılarının yanı sıra pek çok sahada yaptığı yeniliklerle Hindistan'ı tek bir merkezî idare altına toplamayı başarmıştır. Ele geçirdiği toprakları belirli bölgelere ayırarak buna uygun bir idare sistemi tesis etmesi, vergi toplama işinin sağlıklı yürütmesi için teşkilat kurması, güçlü ve düzenli bir ordu sistemi devreye sokması bu yeniliklerden öne çıkanları olmuştur (Abdurrahman 2008, II/26; Smith 1917, 449-450).

Ekber Şah'ın güçlü bir devlet adamı pozisyonuna yükselmesinde, idari alanda getirdiği yeniliklerin yanı sıra dini, sosyal ve kültürel hayatta devreye soktuğu reformların da önemli rolü olmuştur. Bu anlamda o, tahta geçer geçmez tebaası altında olan Müslüman, Hindu ve diğer din mensuplarına karşı hoşgörüyü esas alan evrensel bir barış politikası izlemiştir. Bu çerçevede kendisi, Hindistan'da yaşayan halkın devlet lehinde çalıştığı ve devletin cizye almadan da gücünü koruyabileceği düşüncesiyle 1564'te gayri Müslimlerden alınan cizyeyi kaldırmıştır (Bayur 1946, II/79). Hindu, Hristiyan ve diğer din mensuplarının ibadethanelerini koruma altına almış, bunları yasaklayıcı tutumlardan kaçınmıştır (Khan 2003, 118).

Ekber Şah döneminde Babürlü Devleti bölgenin en güçlü unsurlarından biri hâline gelmiştir. Ekber Şah'ın otoritesinin pek çok kesimce kabul görmesi, hiç şüphesiz onun bütün tebaasına karşı yürüttüğü dini ve siyasi politikasının sonucudur. Onun bu politikasına genel anlamda *Sulh-i kul* adı verilir. *Sulh-i kul* politikası gereği Ekber Şah döneminde *İbadethane*, *Din-i İlahi* gibi çeşitli yenilikler gündeme gelmiştir. Ekber'in herkese eşit mesafede durmayı esas alan ve toplumsal barışın tesisine dayanan bu politikası, çeşitli ırklardan ve inanç gruplarından oluşan kesimlerin bir arada yaşamasına imkân tanımıştır. Bu çalışmada Ekber Şah'ın birlikte yaşama kültürünün gelişimine sunduğu kendine özgü katkısı, *Sulh-i kul* doktrininin bir parçası olan *İbadethane*

mefhumu çerçevesinde ele alınmıştır. Böylece *İbadethane* olgusu etrafında Ekber Şah'ın on altın yüzyıl Hindistan'da nasıl bir sosyal barış ve dini hoşgörü tesis ettiği ortaya konmaya çalışılmıştır.

İbadethane Fikrinin Oluşumu ve Birlikte Yaşama Kültürüne Katkısı

Ekber Şah'ın dini ve siyasi uygulamaları konusunda bilgi veren temel kaynak eserlerden biri Ekbername adlı metindir. Ekbername, Ebu'l-Fazl el-Allami'nin (ö. 1602) Ekber Şah adına yazdığı Hindistan'ın idarî, siyasî ve dinî hayatını konu alan eserdir. Burada Ekber Şah'ın özelde tebaasına genelde tüm insanlığa hitap eden *Sulh-i kul* doktrinine yönelik ifadeler görülür. Örneğin bir yerde ideal bir hükümdarın taşıması gereken vasıflar sıralandıktan sonra şöyle bir açıklama yapılır: “*Bütin bu niteliklere haiz olsa da bir yönetici evrensel barışı esas almıyorsa devleti için uygun biri değildir. Dini ve mezhebi ne olursa olsun, bir hükümdar halkına tek gözle bakmıyorsa, bazıları için anne bazıları için üvey anneyse, onurlu bir şahsiyet olamaz.*” (Abul Fazl 1897, II/421).

Ekber Şah, dini ve siyasi uygulamalarının bir sonucu olarak diğer dinler hakkında da bilgi sahibi olmak istemiştir. Özellikle o, hakikati anlama ve insan ile Tanrı arasındaki ilişkiyi kavrama meselesine odaklanmıştır. Bu çerçevede 1575'te Fetihpûr Sikri'de *İbadethane* adı verilen büyük bir divanhane inşa ettirmiştir. Burada saray mensuplarını, Müslüman âlim, edip ve mutasavvıflarını, Mecusi, Hindu, Budist ve Hristiyan bilginlerini toplayarak dinî konularda fikir alışverişinde bulunmuştur. Onun bu uygulaması çeşitli dinlere mensup kimselerin bir araya gelip münazaralarda bulunmasına ve birbirlerinin inanç ve öğretilerini daha yakından tanımalarına fırsat vermiştir. Öte taraftan Ekber Şah'ın dini ve felsefi görüşlerinin şekillenmesinde de burada yapılan haftalık toplantılar oldukça etkili olmuştur (Abul Fazl 1897, III/113-119; Ghodrarollahi 2007, 12).

Ekber Şah, *İbadethane* yaptırmaktaki bir diğer amacını Ekbername adlı eserde şöyle açıklamıştır. “*..İster Hindu ister Müslüman olsun, her din mensubunun düşüncesini açıkça ortaya koyması için bu İbadethane meclisleri vardır. İbadethane toplantıları vesilesiyle başkasına kapalı kalplerimiz açılsın ve Müslümanlar gerçekte kim olduklarını bilsinler. Çünkü Müslümanların bir kısmı maalesef kendi dinleri hakkında bilgisizdirler. Sadece dil ile bazı şeyler söylemekle Müslüman olduklarını zannetmektedirler. Hâlbuki bilmelidirler ki gerçek Müslüman kendi nefesine karşı cihat edebildir. Nefsani istekleri kontrol altına almak olan bu cihat, Hz. Muhammed tarafından büyük cihat olarak tasvir edilmiştir...*” (Abul Fazl 1897).

Ekber Şah tarafından inşa ettirilen *İbadethane*'nin nerede ve nasıl yapıldığı, yapısal özelliklerinin neler olduğu hususunda pek çok bilimsel çalışma yapılmıştır. Sayyid Ahmad Marahrawi, Rizvi ve R.C. Gaur bu konuda ciddi araştırmalarda bulunan düşünürlerden bazılarıdır. Fakat elinizdeki çalışmanın konusu *İbadethane*'nin fiziki özelliklerinden ziyade toplumsal barışın tesisindeki rolü ve ötekini anlamının önemine yaptığı katkıdır. Bu yüzden söz konusu yapının genel özellikleri gibi konulara burada yer verilmemiştir. *İbadethane* 1576 yılında tamamlandığında (Badauni 1865, 200), Sünni ve Şii din adamları bir araya gelip dinî meseleleri ele almışlar ve belli konuları tartışmışlardır. 1578 yılından itibaren *İbadethane*'de haftalık düzenli toplantılar devam etmiş ve Müslümanların yanı sıra diğer din ve mezheplere mensup farklı düşünürler de bu toplantılara iştirak etmiştir (Rizvi 1975, 125-28). Müslüman, Hindu, Caynist, Zerdüş, Hristiyan vb. din adamları buradaki toplantılara katılıp dini düşüncelerini özgürce dile getirmişlerdir. Ekber Şah'ın dönemi her inançtan ve dini gruptan kişinin eşit zeminde fikirlerini tartıştıkları bir ortam yaratmıştır. Sadece Şii, Sünni, Hindu, Caynist, Zerdüş değil, Çarvaka ekolü gibi ateist gruplar dahi bu tür tartışmalara dâhil olmuştur. Sen, 2005). Teolojik meseleler üzerinde derinlemesine tartışmalar ve fikir alışverişleri yaşanmıştır. Böylece herkes ötekini dini düşüncesini daha yakından ve doğru kanaldan tanıma imkânı bulmuş, belli düzeyde de olsa ön yargılardan kurtulmuştur. Ekber Şah'ın kontrolünde gerçekleştiği için hangi dine mensup olursa olsun herkes herhangi bir korkuya ve endişeye kapılmadan özgürce fikrini beyan etme imkânı bulmuştur. Bu karşılıklı münasebetler din mensuplarının birbirlerini anlamalarına ve manevi değerlere saygı göstermelerine zemin hazırlamıştır (Abul Fazl 1897, II/252-253). Bu tartışmalarda her bir din mensubu akli ve geleneksel metotları kullanarak kendi görüşünün doğruluğunu ispatlamakla yetinmemiş aynı zamanda inandığı değerlerin propagandasını yapmıştır. Bu şekilde karşıdakileri kendi düşüncesine de çekmeye çalışmıştır (Syed 2010, 406).

1581 yılından sonra *İbadethane* toplantılarının düzenlendiğine dair net bilgiler olmasa da bunun belli bir süre devam etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ekber Şah'ın dini ve siyasi uygulamalarının başında gelen

İbadethane toplantılarının ve burada yapılan fikri münazaraların toplumsal barışa ve birlikte yaşama kültürüne çeşitli yönlerden katkı sunduğu görülür. Şiilerin bu dönemdeki durumu söz konusu katkıya ilişkin önemli bir göstergedir. Örneğin, Kadı Nurullah Şustari adında Şii kökenli bir kişi, Ekber Şah'ın sarayında önemli bir mevkie kadar yükselmiştir. Benzer şekilde bazı eserlerde Ekber Şah'ın, Şiileri himaye ettiği ve fikirlerini açıkça ifade edebilecekleri özgür bir ortam tesis ettiği için onların *takiyyeye* başvurmalarına gerek kalmadığından söz edilmiştir (Khan 1979, 439; Rezavi 2008, 202). Bunlar özelde *İbadethane* mefhumunun genelde *Sulh-i kul* politikasının önemini ve toplumsal hayattaki etkisini ortaya koymaktadır.

Ekber Şah, dini ve siyasi politikası gereği Müslümanlara tanıdığı hakları diğer din mensuplarına da tanımış ve bu anlamda ehil olarak gördüğü çeşitli dinlere mensup insanlara da önemli vazifeler vermiştir. Yüksek makamlara onları da getirerek gönüllerini almaya çalışmış ve eşitlik ilkesine önem verdiğini bütün tebaasına hissettirmiştir. Todar Mal isimli bir Hindu'yu mali işlerden sorumlu yapması bunun en somut göstergelerindedir (Abul Fazl 1897, III/80). Buna ilaveten Ekber Şah, Hindular ile Müslümanlar arasında vuku bulan meselelerin görüşülüp çözüme kavuşturulması için Hindu din adamı sınıfından olan Brahminlerin de yer aldığı yeni bir mahkeme heyeti tesis etmiştir (Badauni 1865, 368). Kimseye din değiştirmesi için baskı uygulanmamış, aksine herkesin istediği inanca dönmesine izin verilmiştir. Savaşta esirlerin köleleştirilmesi veya onların zorla bir dine sokulması gibi uygulamalara müsaade edilmemiştir. Bütün bu kararlar, Hindu ve Müslümanların ve diğer din mensuplarının Hindistan topraklarında barış ve güven içinde yaşamamalarına imkân tanımıştır (Abul Fazl 1897, II/159; Bayur 1946, II/89).

Tarihi kayıtlardan anlaşıldığına göre Ekber Şah'ın ortaya koymuş olduğu *İbadethane* ve *Din-i İlahi* gibi kimi yenilikler, bazı Müslüman düşünürler tarafından zaman zaman eleştirilmiştir. Çalışmamızda Ekber Şah'ın dini ve siyasi faaliyetlerinin toplumsal barışın sağlanmasındaki rolü ele alındığından bu tür tartışma konularına girilmemiştir. Fakat bu alanda önemli çalışmalar yürüten kimi düşünürlerin de belirttiği üzere (Bayur 1946, 138-139), Ekber Şah'ın bazı mektuplarında açıkça amacının dine ve millete hizmet olduğunu belirtmesi ve yaptığı faaliyetler neticesinde pek çok bölgenin Müslümanların eline geçtiğini ifade etmesi, onunla ilgili değerlendirmelerde bulunurken daha mutedil davranılması gerektiğini göstermektedir. Nitekim şu açıktır ki, onun *Sulh-i kül* anlayışının bir yansıması olan *İbadethane* fikri sadece mezhepsel tartışmaların yaşandığı veya dini meselelerin ele alındığı bir meclisin teşekkülüne zemin hazırlamakla kalmamış aynı zamanda Orta Çağ döneminde Hindistan topraklarında yaşayan farklı din, ırk ve kültür birikimine sahip bireyler arasında hoşgörü ve huzur ortamının gelişmesine de imkân tanımıştır.

SONUÇ

Hümayün Şah'ın oğlu olarak tahta geçen Ekber Şah, Babürlü devletinin üçüncü hükümdarıdır. Yönetime gelir gelmez o kendisini tebaası altında bulunan Hindu, Müslüman veya diğer din mensubu herkesin yöneticisi olarak görmüş ve bu bağlamda evrensel bir barış politikası izlemiştir. Bu çerçevede çeşitli aşamalardan oluşan *Sulh-i kul* anlayışını devreye sokmuştur. Diğer taraftan Hindular arasında yaygın olan dul kadınların diri diri yakılması anlamındaki *sati* uygulamasını azaltıcı tedbirler almış, gayri Müslimlerden alınan cizyeyi kaldırmıştır. İdari ve siyasi gücünü kullanarak devlet içinde bulunan farklı din, etnik ve kültürel unsurlar arasında hoşgörü ortamını tesis etmeyi amaçlamıştır.

Ekber Şah'ın *Sulh-i kul* adı verilen evrensel barış politikası çerçevesinde yürüttüğü *İbadethane* açma, *Din-i İlahi* adında yeni bir düşünce ortaya atma gibi bazı faaliyetleri çeşitli sebeplerden dolayı zaman zaman eleştirilmiştir. Fakat bu çalışmada *İbadethane* olgusu bağlamında Ekber Şah'ın birlikte yaşama kültürüne yaptığı katkı ele alındığından söz konusu tartışma konularına girilmemiştir. O, idareci olduğu dönemde herkesin kendi inancını özgürce yaşamasına ve dini düşüncesini çekinmeden ifade etmesine müsaade etmiş ve bunun için gereken koşulları hazırlamıştır. Ekber Şah'ın bu çabası, Orta Çağ dönemi için dünyanın pek az yerinde eşine rastlanabilecek örnek bir modeldir. Bu açıdan onun birlikte yaşama kültürüne sunduğu katkı gerek Hint tarihi gerekse dünya tarihi içinde kendine özgü bir yere sahiptir.

Ekber Şah, dini çatışmaların ve kargaşaların temel sebebinin ötekini yanlış anlama ve cehaletten kaynaklandığını fark etmiştir. Bu nedenle hem diğer din mensuplarının düşüncelerini anlama hem de dini

gelenekler arasında vuku bulan gerilimleri en aza indirme amacıyla Agra şehri yakınlarında Fetihpur Sihri denilen bölgede münazara meclisinin toplanabilmesi için *İbadethane* adıyla bir yapı inşa ettirmiştir. Bu mecliste sadece Müslüman teologlar değil, Hindu, Budist, Caynist, Mecusi, Hıristiyan din adamları da bulunmuştur. Bu toplantılar vesilesiyle din mensupların birbirlerini daha yakından tanıma imkânı yakalamış ve ötekine hoşgörü ile yaklaşma becerisi kazanmıştır. Söz konusu toplantılarda akli kullanmanın ve mantıki tartışma yapmanın önemi ortaya çıkmıştır. *İbadethane* toplantıları Hint toplumunda yaşayan bireyler arasında dini hoşgörünün gelişmesine ve birlikte yaşama kültürünün artmasına imkân tanımıştır. Neticede *İbadethane* fikri başta olmak üzere Ekber Şah'ın dini ve siyasi uygulamaları tebaası arasında saygı, sevgi ve toplumsal huzurun artmasına katkı sunmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman, Şahabuddin, Sıddıqi, H. 2008. *Hindustana ke Atita mem Musalamana Şasakom kī Dharmika Udarata (I-III)*, Rampur: Rampur Raza Library, Rampur.
- Bayur, Y. H. 1946. *Hindistan Tarihi (I-III)*, Ankara: TTK Basımevi.
- Busch, Allison. 2010. "Hidden in Plain View: Brajhasha Poets at the Mughal Court." *Modern Asian Studies* 44 (2):267-309.
- Fazl, Abul. 1873. *A'in-i Akbari*, Vols. I and II. trans. H. Blochman. Calcutta: Ess E. Publication.
- Fazl, Abul. 1897. *Akbarnama*. trans. H. Beeridge. Calcutta: Ess E. Publication.
- Ghodratollahi, Ehsan. 2007. "Akbar, the Doctrine of Solh-i Koll and Hindu-Muslim Relations." *Journal of Religious Thought* 21:3-24.
- Khan, Bakhtawar. 1979. *Mirat al-'Alam*, edited by Sajida Alvi, Vol. II. Lahore
- Khan, İqtidar Alam. 2003. "The Nobility under Akbar and the Development of His Religious Policy, 1560-80." In *India's Islamic Traditions, 711-1750*, edited by Richard M. Eaton, 120-133. New Delhi: Oxford University Press.
- Mahmud, Syed. 1949. *Hindu Muslim Cultural Accord*. Bombay: Vora & Co. Publishers.
- Malleson, G. B. 1899. *Akbar and the rise of the Mughal Empire*. Oxford: Clarendon Press.
- Rezavi, Syed Ali Nadeem. 2008. "Religious Disputations and Imperial Ideology: The Purpose and Location of Akbar's Ibadatkhana." *Studies in History* 24(2):195-209.
- Rizvi, S. A. A. 1975. *Religious and Intellectual History of the Muslims in Akbar's Reign, with Special Reference to Abul Fazl (1556-1605)*. New Delhi.
- Sen, A. 2005. *The Argumentative Indian: Writings on Indian History, Culture and Identity*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Shea, D., & Troyer, A. (trans.) 1843. *The Dabistan, or School of Manners*. 3 Vols. Paris.
- Smith, V. A. 1917. *Akbar, the Great Moghul, 1542-1605*. Oxford: Clarendon Press.
- _____. 1917. "The Site and Design of Ibadatkhana or House of Worship." *Journal of the Royal Asiatic Society* 720-24.
- Syed, Jawad. 2011. "Akbar's Multiculturalism: Lessons for Diversity Management in the 21st Century." *Canadian Journal of Administrative Sciences* 28:402-12.